

NOORDERBREEDTE EXKURSIË

Oude dijken in Noordwest-Friesland

Peter Huij, Joost Lobstein

• In augustus 1990 was de Slachtedijk in Friesland monument van de maand. De Slachtedijk die dwars door Westergo loopt, is als dijk zeer de moeite waard. Maar er zijn meer fraaie oude dijken in dit gebied die herinneren aan de eeuwig durende strijd die de Friezen hebben gevoerd tegen het water. In deze excursie staan de Slachtedijk en de dijken van de oude Middelzee in de belangstelling.

Er wordt algemeen aangenomen dat de eerste dijken in Westergo omstreeks 950 zijn aangelegd. Daarvoor moesten de talrijke terpen bescherming bieden tegen hoogwater. Die terpen waren gekoncentreerd in de hoger gelegen gebieden. De weilanden rondom die terpen liepen bij harde wind in het voor- en najaar regelmatig onder water. Men begon met de aanleg van ringdijken die een aantal terpen met de bijbehorende weilanden afschermden van het zoute water. De terpenkultuur was in die tijd een relatief rijke cultuur. Westergo was dichtbevolkt. Het was een gebied met vruchtbare grond, doorsneden door visrijke kwelderkreken. Dit alles verklaart de voor die tijd, dagelijks goed gevulde dis. Er was geld en mankracht voorhanden om de meest welvarende gebieden te ontwikkelen. In eerste instantie bouwde men er dijken die de welvarende gebieden nog meer voordeel moest brengen. Al snel werden de eerste afwateringsluizen gebouwd. De eerste polders waren een feit.

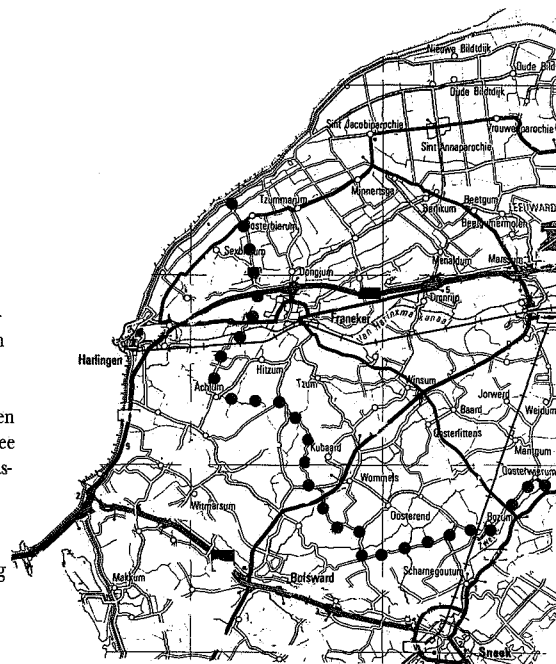
Moederpolders

Men onderscheidt vier zogeheten moederpolders. Dit waren de polders van Hartwerd-Witmarsum, Oosterend, Tzum-West en Wijnaldum. Er werden

aansluitend op de moederpolders dijken aangelegd waardoor omstreeks het jaar 1000 een heel systeem van ringdijken ontstond. Een aantal van de ringdijken liggen vlak langs de geulen van de Oude Rijd en de zuidelijk inham van de Middelzee. Dit waren de voorlopers van de echte zeedijken die spoedig langs de Zuiderzee, Waddenzee en Middelzee zouden verrijzen. De dijk tussen Raerd (Rauwerd) en Oosterwierum werd in de 11e eeuw aangelegd waardoor de afsluiting van de zuidelijke Middelzee een feit was. Men ging door met de aanleg van zeedijken en omstreeks 1200 was heel Westergo bedijkt.

De Slachte

Toen er rond heel Westergo een dijk was aangelegd waren de ringdijken minder belangrijk. Men vertrouwde de situatie toch niet helemaal. Ook na het jaar 1000 werden er nog terpen gebouwd en of opgehoogd. De binnendijken werden niet meteen afgegraven. Noordwester stormen hadden het vooral voorzien op de dijk tussen Makkum en Harlingen. Ook dreigde er gevaar uit het zuiden. Door opstuwung van het water in de Zuiderzee liepen de dijken bij Lemmer gevaar. Behalve voor de zee moest men ook oppassen voor het water in de meren in het zuidwesten. Bij harde zuidwesten wind werd het water in noordelijke richting opgestuwd en kon overlast veroorzaken in grote delen van Westergo. Om dit onheil tegen te gaan is een aantal oude ringdijken met elkaar verbonden. Zo is de Slachte ontstaan. De Slachte was en is een kronkelende binnendijk die loopt van Oosterbierum aan de Waddenzee tot Raerd gele-

Kaartje met de Slachtedijk

gen aan de vroegere Middelzee. De Slachte verdeelde Westergo in twee delen. Het oostelijke deel genoot en geniet een dubbele bescherming. Op het gebied van de afwatering moesten er aanpassingen komen. Oorspronkelijk loosde het oostelijk gedeelte van Westergo op de Middelzee. Toen men ging inpolderen kwam het oude land allengs lager te liggen. Al het water van Westergo moest naar het westen afgevoerd worden. De Slachtedijk was een obstakel. Er moesten zijlen gebouwd worden. Ook de scheepvaart moest door de Slachte kunnen. Dit verklaart de 9 zijlen die nog steeds in de Slachte aanwezig zijn. De Slachte kreeg een aparte status. Het stelsel van dijken met een verschillende oorsprong werd goed onderhouden. Dit in tegenstelling tot vele andere ringdijken. Men vermoedt dat de Slachte ongeveer in 1200 als funk-

Paul Vogt

Winfried Walta

tionele eenheid is ontstaan. Als bij zware storm dijkbeveiliging wordt ingesteld worden de keerdeuren en schotbalken in de sponningen neergelaten. Dat gebeurde voor de laatste keer op 29 februari in 1990. De Slachte vertegenwoordigt een grote cultuurhistorische waarde.

Exkursiepunten

Marssum-Stiens

De excursie begint in Marssum. Even voorbij het Poptaslot ligt bij het kaatsveld het fraaie vrouwengasthuis. De hoge weg is de oude dijk van de Middelsee. Richting Leeuwarden kijkt men uit over de voormalige Middelsee. De weg tussen Marssum en Beetgummolen loopt over het tracé van de oude Middelsee. Even voor Beetgummolen verandert het land gebruik. Het bouwland duidt op een oude kwelderwal langs de oever van de oude zeeboezem. Als we Beetgummolen voorbij zijn, slaan we rechtsaf en rijden op de Bildtdijk, later Skrédyk. Deze oude dijk is tussen 1250 en 1300 aangelegd. Als we op de weg Leeuwarden-Holwerd

*Boven Poptaslot te Marssum
Beneden Slachtedijk*

stuiten, rijden we naar Stiens en vervolgens naar Sint Annaparochie.

Stiens-Koehool-Dijkhuizen

De weg van Stiens naar Oude Bildtzijl loopt over de oostelijke dijk van de Middelzee. Rechts ligt de westelijke kwelderwal van Oostergo. We nemen de afslag naar Oude Bildtzijl en rijden over de oude Bildtdijk die in 1505 is aangelegd. Het dorp Oude Bildtzijl duidt op de oude uitwateringslus die nodig was om de Bildtpolders te ontwateren. We rijden ruim 10 km in westelijke richting over een van de mooiste oude dijken van Friesland. De huizen die tegen de dijk zijn aangebouwd zijn een schoolvoorbeeld van langgerekte dijkbebouwing. Bij Koehool is veel van de Friese dijkgeschiedenis te zien. In het oosten kronkelt de Griene Dyk, de oude dijk van de Middelzee uit 1200. Verder liggen hier de Oude Bildtdijk en de Nieuwe Bildtdijk. De nieuwste dijk op deltahoogte die de kleine polder Slikken of Voogronden beschermd is in de jaren '70 opgeworpen. We rijden via Firdgum en Tzummarum naar de dijk ten noorden van Oosterbierum naar het begin van de Slachte.

Oosterbierum-Achlum

Bij Oosterbierum ligt in de dijk een aantal gedenksteden die de achtereenvolgende kruinhoogten aangeven. De

De Kiesterzijl

onderste steen geeft de dijkhoogte aan die de dijk kreeg door de invloed van Casper de Robles. Deze Spanjaard, op de dijk bij Harlingen vereeuwigd als de stenen man, zag ten tijde van de Spaanse overheersing streng toe op onderhoud en versterking van de zeedijken. Tot de vijftiger jaren stonden hier veel vissershuisjes. Toen de dijk is opgehoogd tot deltahoogte zijn ze verdwenen. De Slachte is tot de Getswerderzijl goed te volgen. Het deel tussen Oosterbierum en Kiesterzijl is apart aangelegd en geen onderdeel van het oude binnendijkensysteem. We hebben op het eerste gedeelte een mooi uitzicht op de kwelderwal van Sexbierum-Tzummarum-Minnertsga. Bij Getswerderzijl doorsnijdt de Slachte de kwelderwal van Wijnaldum-Dongjum-Boer-Ried. Het voormalige Getswererzijl is afgebroken. Een monument herinnert aan de oude sluis. We verlaten de Slachte even en rijden via de rondweg door Franeker naar Kiesterzijl. Aan deze brug over het Van Harinxmakanaal hangen gigantische stalen schotbalken die bij een dijkdoorbraak of bij averij aan de zeesluis bij Harlingen kunnen worden neergelaten. De Slachte kan dus ook op deze plaats gesloten worden. In het gebied waar we nu zijn zien we alleen weilanden. Dit zal zo blijven tot we weer in Marssum komen. De bodem is opgebouwd uit zware kalkarme knipklei. De Slachte kronkelt enorm als we naar Achlum rijden. In Achlum verlaten we de Slachte en rijden richting Hitzum. Bij Doijum slaan we rechtsaf en komen weer op de Slachte.

Johan van der Wal

Dijkhuys op de Slachte bij Kiesterzijl

Achlum-Oosterwierum

Als we ten westen van Achlum de Slachte weer te pakken hebben rijden we over de westelijke dijk van een van de vier moederpolders. Tzum is de belangrijkste nederzetting van deze oude polder. We passeren het Tolsumerzijl. Even voorbij dit zijl staat een oude stenen grenspaal uit 1707 die de scheiding aangeeft van de gemeenten Franeker en Franekeradeel. Even voor Wommels staat een prachtig dijkhuys. De houten schuur is karakteristiek. De grote houten wand was oorspronkelijk zwartgeerd en gekeerd naar de dijk. Er hebben langs de Slachte 22 dijkhuizen gestaan. Even later verlaten we de Slachte en rijden door Wommels. We rijden Wommels via de Sudhoeke weer uit en komen bij Groot Tellens weer op de Slachte. Tussen de boerderij Scheltingastate en De Kliewu rijden we langs de voormalige zeekreek de Oude Rijd, een uitloper van de Middelzee. Van Hidaard tot De Kliewu is deze dijk tevens de dijk van de oude moederpolder van Oosterend.

Als we De Kliewu gepasseerd zijn, rijden we naar het oosten. Naar rechts kijken we over de oude zuidelijke boezem van de Middelzee. Voor Roodhuis ligt een oud wiel. Deze dijkdoorbraak is goed te herkennen. Roodhuis is een katholieke enklave die in de 19e eeuw is ontstaan. Even voor Bozum ligt een bocht in de weg. Waarschijnlijk een oude dijkdoorbraak. Het laatste deel van de Slachte gaat naar Oosterwierum. De weg tussen Oosterwierum en

Johan van der Wal

